

ANDRZEJ ALBINIAK

ORCID: 0000-0002-4376-5447

Janów Lubelski

ELŻBIETA S. MONIKA ALBINIAK CSDP

ORCID: 0000-0003-3217-0162

Instytut Pamięci Narodowej, Oddział w Warszawie

## POCZĄTKI EGZEMPLARZA OBOWIĄZKOWEGO DUKÓW W REALIACH PIERWSZYCH MIESIĘCY FUNKCJONOWANIA POLSKIEGO KOMITETU WYZWOLENIA NARODOWEGO W 1944 ROKU\*

Przyczyny zainteresowania władz komunistycznych gromadzeniem egzemplarzy obowiązkowych. Biblioteka im. Łopacińskiego w czasie „Polski Lubelskiej”. Miejsce gromadzenia egzemplarzy obowiązkowych w czasach funkcjonowania PKWN. Biblioteki Lublina w okresie tuż po II wojnie światowej. Działalność Kazimierza Zieleniewskiego.

**SŁOWA KLUCZOWE:** Biblioteka im. H. Łopacińskiego w Lublinie, Biblioteka Krajowej Rady Narodowej w Lublinie, egzemplarz obowiązkowy, Eustachy Kuroczko, Kazimierz Zieleniewski, Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego

---

\* Autorzy serdecznie dziękują Czesławie Albiniak, Agnieszce Leśnik-Lewandowskiej i Annie Żuraw-Łopacie za cenne uwagi merytoryczne i językowe przekazane w czasie prac nad powyższym tekstem. Wyrazy wdzięczności należą się także Zenonowi Mikosowi — naczelnikowi wydziału Kancelarii Sejmu Biblioteki Sejmowej — za przekazanie posiadanych przez tę Bibliotekę nadbitek kopii dokumentów Biblioteki Krajowej Rady Narodowej, które wykorzystano w powyższym opracowaniu. Autorzy dziękują także za dyskusje o egzemplarzu obowiązkowym prowadzone w listopadzie i grudniu 2020 roku w filii lubelskiej Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Komisji Edukacji Narodowej w Janowie Lubelskim, gdyż przyczyniły się one do stworzenia pogłębionego studium nad tą problematyką. Dodatkowo autorzy dedykują powyższy tekst (oraz serię dodatkowych artykułów dotyczących problematyki egzemplarza obowiązkowego) pamięci prof. dr hab. Wacławy Szelińskiej, która kształtowała zainteresowania bibliotekoznawcze najpierw Mamy autorów (jako promotor jej pracy magisterskiej oraz w ramach wieloletnich i systematycznych zachęt do podjęcia przez nią studiów doktoranckich z zakresu bibliotekoznawstwa), a następnie autorów niniejszego opracowania (w ramach swobodnych kontaktów i merytorycznych rozmów z zakresu

Początki instytucji prawnej egzemplarza obowiązkowego w Polsce są związane z ustawą z 1780 roku, na mocy której do Biblioteki Załuskich miały trafiać egzemplarze obowiązkowe druków z terenu Rzeczypospolitej. W czasie zaborów na terenie Królestwa Polskiego problematykę tę przez lata regulował ukaz cara Aleksandra II z 17 września 1859 roku, na podstawie którego tereny te podporządkowano ustawie o cenzurze stosowanej na terenie całego cesarstwa rosyjskiego. W oparciu o wzmiankowany akt prawny żądano od wydawców przekazywania od sześciu do dziewięciu egzemplarzy obowiązkowych bibliotekom w Petersburgu, Moskwie i Helsingforsie (Helsinkach). Na terenie Królestwa pozostawały dwa egzemplarze, którymi dysponowały władze cenzorskie i które czasami były odstępowane Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Osobne zasady obowiązywały na terenie zaboru austriackiego (ustawa o druku z 1852 roku). W Polsce międzywojennej sprawę tę regulowało prawo prasowe z 1919 i 1927 roku oraz ustawa z 1932 roku „o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji”, które prawem otrzymywania egzemplarza obowiązkowego obdarzyły Bibliotekę Narodową w Warszawie, biblioteki uniwersyteckie oraz kilka innych placówek (Biliński, 1991, s. 9; Brunka, 2011, s. 65; Dąbrowska, 2012, s. 144; Dulian, 2007, s. 127–128; Głombiowski, Świderski, Więckowska, 1976, s. 120; Gomoliszek, 2018, s. 223; Mocarski, 1919, s. 4; Żbikowska-Migoń, Skalska-Zlat, 2017, t. 1, s. 609).

W dziejach instytucji prawnej egzemplarza obowiązkowego najistotniejsze dla Lublina wydarzenia miały jednak miejsce w 1944 roku, kiedy to w następstwie lipcowej ofensywy Armii Czerwonej Lubelszczyzna została wyzwolona spod okupacji niemieckiej i zainstalowały się tam władze komunistyczne z Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego (dalej: PKWN) na czele (Caban, 1966; Siemion, 1964). W zakresie ich zainteresowań znalazła się problematyka egzemplarza obowiązkowego publikacji zwartych, prasy i druków ulotnych. Autorzy chcieliby zwrócić uwagę na ówczesne zainteresowanie komunistów tą kwestią, jednak nie w odniesieniu do egzemplarza nadzorowego czy cenzurowego<sup>1</sup> jako przejawów obaw nowej władzy przed niepochlebnymi dla rządzących treściami drukowanymi (werbalnymi i wizualnymi), lecz do egzemplarza ochronnego, który miał być deponowany w bibliotekach. Tematyka ta jest dość słabo reprezentowana w literaturze przedmiotu. W niej bowiem należną uwagę zwraca się jedynie

---

mediewistyki i praktycznego korzystania z dorobku współczesnej europejskiej informacji naukowej). Tekst ten jest dedykowany pamięci serdecznego Człowieka i wybitnego przedstawiciela nauki europejskiej, który kształtował dzięki swej wiedzy i postawom światopogląd pokoleń bibliotekarzy i bibliotekoznawców kształcących się w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie, poprzednicze obecnego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej.

<sup>1</sup> Od końca XIX wieku przyjęto podział egzemplarzy obowiązkowych na cenzurowe, nadzorowe i ochronne (por. Gaberle, 1928, s. 8).

na skutek działań władz — czyli rozporządzenie z 20 czerwca 1947 roku (1947, s. 1084–1085) w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji — a nie na ich przyczyny. Zazwyczaj pomija się przy tym rozporządzenie z 30 listopada 1944 roku, w którym Stanisław Skrzyszewski, pełniący funkcję kierownika Resortu Oświaty PKWN, określał, gdzie należy dostarczać egzemplarze obowiązkowe (Rozporządzenie Kierownika Resortu Oświaty, 1944, s. 120–121)<sup>2</sup>. Ponadto na zainteresowanie wspomnianego Resortu problematyką egzemplarza obowiązkowego można spojrzeć nie tylko z perspektywy przebiegu prac nad aktami prawnymi, ale także w kontekście prawdopodobnych przyczyn zaangażowania komunistów w tę sprawę, jak i uprzedzającej działania regulacyjne aktywności władz komunistycznych w tej materii. Dodatkowo nie można pominąć nawiązania do wyrażanych ostatnio opinii, że egzemplarz obowiązkowy to komunistyczny przeżytek (Dąbrowska, 2012, s. 144, 148, 149), dlatego celowe wydaje się zwrócenie uwagi, w jaki sposób powyższy problem wchodził w zakres zainteresowań władz komunistycznych na Lubelszczyźnie.

Autorzy nie zdecydowali się na odniesienie do całokształtu problematyki egzemplarza obowiązkowego drukowanego dziedzictwa kulturowego, które ukazywało się latem i jesienią 1944 roku na terenach znajdujących się na wschód od Wisły. Uznali natomiast za celowe dokonanie analizy dwóch dokumentów zachowanych w dokumentacji aktowej PKWN (w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół 185). Treść jednego z nich pozwala dostrzec, jak istotny był interes prywatny — poszukiwanie odpowiedniej posady przez osobę podnoszącą tę sprawę — w działaniach Resortu Oświaty PKWN związanych z gromadzeniem egzemplarzy obowiązkowych dla działających wówczas bibliotek, a także tych, których uruchomienie planowano na okres po przesunięciu się linii frontu na zachód.

Analizowane dokumenty to:

a) wystawione w Lublinie 11 października 1944 roku pismo Eustachego Kuroczki, adresowane do redakcji „Rzeczypospolitej”, „Gazety Lubelskiej”, „Odrodzenia” i „Stańczyka” (Pismo E. Kuroczki, 1944, s. 27). Poinformowano w nim o wznowieniu obowiązku dostarczania egzemplarzy obowiązkowych druków.

b) pismo Kazimierza Zieleniewskiego, datowane w Zamościu 20 września 1944 roku, do Przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej (dalej: WRN) w Lublinie (Pismo K. Zieleniewskiego, 1944a, s. 28), w którym jego autor odniósł się do konieczności przywrócenia instytucji prawnej egzemplarza obowiązkowe-

<sup>2</sup> Przykładowo w opracowaniach Tadeusza Zarzębskiego, należących do podstawowych wykazów normatywów bibliotecznych, przywołane powyżej rozporządzenie nie zostało uwzględnione (por. Zarzębski, 1985, s. 45; 1990, s. 105). Sytuacja Biblioteki im. Łopacińskiego w czasie Polski Lubelskiej była w miarę stabilna, co uległo drastycznej zmianie po przenosinach władz państwowych do Warszawy w styczniu 1945 roku (por. Bieleń, 2005, s. 10; Figiel, 2017, s. 21).

go oraz zaproponował władzom swą pomoc w zorganizowaniu akcji gromadzenia egzemplarzy obowiązkowych.

Eustachy Kuroczko, autor pierwszego z wymienionych pism, występował w nim jako naczelnik Wydziału Ogólnego i Personalnego PKWN. Wiadomo też, że działał on w Resorcie Oświaty już w czasie moskiewskiego etapu działalności tej instytucji (Chmielewski, 2005, s. 100), a pamiętać należy, że w pierwszych powojennych latach kwestie związane z funkcjonowaniem bibliotek podlegały Ministerstwu Oświaty (Dekret, 1946, s. 292; Głombiowski, Świdorski, Więckowska, 1976, s. 98; Pietruch-Reizes, 2013, s. 39), którego poprzednikiem był właśnie tenże Resort Oświaty.

Natomiast autor drugiego z dokumentów, Kazimierz Zieleniewski, przedstawił się w nim jako „b. Bibliotekarz Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie” oraz „Bibliotekarz Głównego Urzędu Statystycznego”<sup>3</sup> (dalej: GUS) (Pismo K. Zieleniewskiego, 1944a, s. 28). Można więc przyjąć, że obie wskazane przez niego funkcje pełnił on przed II wojną światową oraz (ewentualnie) w jej trakcie. Taki wniosek jest uzasadniony, ponieważ wiadomo z literatury przedmiotu, że Kazimierz Zieleniewski był pracownikiem warszawskiej Biblioteki GUS pod koniec dwudziestolecia międzywojennego (Morsztynkiewiczowa, 1970, s. 39) bądź był zatrudniony w warszawskim Urzędzie Statystycznym<sup>4</sup>. Z dużym prawdopodobieństwem można go utożsamiać z Kazimierzem Zieleniewskim, który był pierwszym kierownikiem Biblioteki Krajowej Rady Narodowej (dalej: KRN) w Lublinie<sup>5</sup>, o którym Wojciech Kulisiewicz (2019, s. 171) twierdził, że „został [on] upoważniony przez

<sup>3</sup> Przytoczona na wstępie cytowanego fragmentu litera „b” i postawiona po niej kropka to prawdopodobnie skrót słowa „były”. Nie jest jednak pewne, czy odnosi się ono wyłącznie do wykonywanej wcześniej przez Zieleniewskiego pracy bibliotekarza Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, czy może także do pełnionej przez niego uprzednio (a nie ówczesnie) funkcji bibliotekarza Biblioteki GUS. Biorąc pod uwagę, że Zieleniewski swoje pismo datował w Zamościu, uzasadnione wydaje się założenie, że nie zajmował on w tym czasie stanowiska bibliotekarza Biblioteki GUS, bo ani ten urząd, ani jego biblioteka nie miały siedziby we wspomnianym mieście, a w Warszawie trwały wówczas walki powstańcze. Oczywiście pracownik Biblioteki GUS mógł przebywać czasowo w Zamościu i przygotować tam to pismo, jednakże we wrześniu 1944 roku instytucja ta nie prowadziła działalności, a Zieleniewski pracował w niej prawdopodobnie do wybuchu II wojny światowej bądź też opuścił swoje miejsce pracy w początkowym okresie działań wojennych, o czym wspomniano w dalszej części artykułu.

<sup>4</sup> Zygmunt Klukowski (1959, s. 95) odnotował 15 stycznia 1940 roku: „Wczoraj był u mnie regent Rosiński z Zamościa. Przyszedł też p. Kazimierz Zieleniewski, z zawodu bibliotekarz, urzędnik Urzędu Statystycznego w Warszawie, który jako uchodźca znalazł się na naszym terenie i obecnie w czasie kampanii dostał chwilowo zajęcie w cukrowni. Obiecał mi opisać swoje wrażenia i przeżycia z czasu pobytu na Zamojszczyźnie”.

<sup>5</sup> Autorzy nie ustalili jednak, czy w rzeczywistości informacje te dotyczą jednej osoby. Zieleniewski funkcję kierownika Biblioteki KRN w Lublinie zaczął pełnić 9 lub 11 listopada 1944 roku. O jego pracy w tej instytucji zob. Projekt planu pracy w Bibliotece KRN...; Sprawozdanie K. Zieleniewskiego (1944); Pismo L. Kurowskiego (1944).

Bolesława Bieruta do przejścia książek o treści politycznej, społecznej i podręczno-informacyjnej ze zgromadzonego przez Niemców w Lublinie magazynu przy ul. Szopena 28<sup>6</sup>. Z wybranych przez Zieleniewskiego książek około dwa tysiące woluminów trafiło następnie do warszawskiej Biblioteki Sejmowej (Kulisiewicz, 2019, s. 171)<sup>7</sup>. W ten sposób ów bibliotekarz wniósł istotny wkład w tworzenie tej instytucji, choć z perspektywy lubelskiej działania te należy ocenić negatywnie. W dokumentach archiwalnych i opracowaniach naukowych Kazimierz Zieleniewski wymieniany jest również jako pracownik Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (w okresie od 1 czerwca 1947 do 31 sierpnia 1948 roku) (Grabowska, 1971, s. 52) i Biblioteki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (dalej: UMCS, między lutym 1949 roku a styczniem 1951 roku) (Wilczyńska, 1976, s. 132)<sup>8</sup>. Oprócz wymienionych placówek w okresie tużpowojennym Kazimierz Zieleniewski (lub różne osoby o takich personaliach) był związany także z Biblioteką im. Hieronima Łopacińskiego (Pismo K. Zieleniewskiego, 1944a, s. 28–29; Pismo K. Zieleniewskiego, 1944b, s. 41–42; Pismo Z. Pomianowskiego, 1944, s. 40) oraz z lubelskim kołem Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich (Smolarz, 1989, s. 12) i tamtejszym Wojewódzkim Komitetem Bibliotecznym<sup>9</sup> (Pismo o wyborze Wojewódzkiego Komitetu Bibliotecznego, 1948, s. 9, 10, 11). Nie była to więc osoba anonimowa w miejscowym środowisku bibliotekarskim.

<sup>6</sup> Wojciech Kulisiewicz, wyrażając przytoczone w wywodzie podstawowym twierdzenie, powołał się na zachowaną w zbiorach Biblioteki Sejmowej kopię pisma przewodniczącego KRN Bolesława Bieruta do kierownika Resortu Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia PKWN z 14 listopada 1944 r. (por. Filipczak, 2015, s. 171). W piśmie tym Bierut polecał, by: „Wszystkie książki, zmagazynowane przez okupantów, w gmachu N[r] 28 przy ul. Szopena, [...] przekazać do dyspozycji Biura Prezydyjnego Krajowej Rady Narodowej dla Biblioteki Krajowej Rady Narodowej”; zob. Pismo B. Bieruta (1944). W myśl tej decyzji całość księgozbioru zdeponowanego w lubelskim magazynie przy ul. Chopina 28 miała trafić do dyspozycji Biura Prezydyjnego KRN. Jednak nie wszystkie zdeponowane w tym magazynie książki miały zostać włączone do księgozbioru Biblioteki KRN, bo przewidziano również przekazanie części z nich Muzeum na Majdanku oraz między innymi Bibliotece UMCS i Bibliotece im. Łopacińskiego. Wiadomo, że Biblioteka KRN stanowiła w okresie rządów lubelskich jeden z wydziałów Biura Prezydyjnego tejże Rady, a pod koniec 1945 roku wchodziła w jego skład i była tam wyróżniona jako referat (por. Filipczak, 2015, s. 21; Kulisiewicz, 2019, s. 169).

<sup>7</sup> Biblioteka KRN uznawana jest za część Biblioteki Sejmowej (por. Birkenmajer, Kocowski, Trzynadłowski, 1971, kol. 242).

<sup>8</sup> Wskazywany przez Marię Wilczyńską okres pracy Zieleniewskiego w Bibliotece UMCS (Wilczyńska, 1976, s. 132) prawdopodobnie jest błędny, bo w czerwcu 1951 roku reprezentował on tę instytucję podczas zabiegów o przejście przez UMCS opuszczonych przez Bibliotekę KUL zabudowań przy lubelskiej ulicy Dolnej Panny Marii (Pismo K. Zieleniewskiego, 1951a, s. 19; Pismo K. Zieleniewskiego, 1951b, s. 20–24).

<sup>9</sup> Lubelski Wojewódzki Komitet Biblioteczny został powołany na wniosek lubelskiego Kuratora Okręgu Szkolnego. We wniosku tym zaproponowano Kazimierza Zieleniewskiego jako reprezentanta Biblioteki KUL (Wnioski Organizacyjne Komisji, [ok. 1947], k. 12v).

Pomiędzy oboma wybranymi do analizy pismami występuje związek chronologiczny, ponieważ są one datowane w niewielkim odstępie czasu. Wiadomo również, że dokument Zieleniewskiego adresowany do Przewodniczącego WRN w Lublinie został przekazany do Resortu Oświaty PKWN, co odręcznie odnotował pod nim Kazimierz Sidor — przewodniczący WRN<sup>10</sup> w Lublinie. Przekazanie było skuteczne, bo pismo to włączono do teki opisanej jako „Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, Resort Oświaty [...]”<sup>11</sup>. Nie udało się ustalić, kiedy zostało ono przesłane z organu administracji wojewódzkiej do państwowej<sup>12</sup>, a tym samym nie wiadomo, czy jego treść miała jakikolwiek wpływ na twierdzenie drugiego z interesujących autorów pism — z 11 października, podpisanego przez Eustachego Kuroczkę. Jednak należy je umieścić w szerszym kontekście zainteresowania nowych władz bibliotekami. Wiadomo bowiem, że już 19 września 1944 roku Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego próbowało sygnalizować Resortowi Oświaty PKWN konieczność wydania dekretu o bibliotekach<sup>13</sup>. Akt taki (1946, s. 291–295) wydano jednak dopiero ponad półtora roku później<sup>14</sup>.

Niezależnie od tego, czy działalność Zieleniewskiego miała jakikolwiek wpływ na skierowanie przez Kuroczkę rzeczzonego pisma do redakcji „Rzeczypo-

<sup>10</sup> Dopisek ten brzmi: „Wniosek Pana Zieleniewskiego kieruję do Resortu Oświaty do rozpatrzenia. Przew. Woj. Rady Nar. K[.] Sidor”. Pod zacytowanym tekstem dopisano dodatkowe dane (prawdopodobnie treść odpowiedzi kierowanej do Zieleniewskiego), ale niestety jest ona mało czytelna. Wzmiankowany K. Sidor to wojewoda lubelski Kazimierz Sidor (por. „Na dzień Święta Książki...”, 1944, s. 44; Dąbek, 1959, s. 54; Majdański, 2018, s. 348).

<sup>11</sup> Por. opis na teście archiwalnej: AAN, PKWN, sygn. XIV/22.

<sup>12</sup> Ustalenie daty przekazania interesującego nas pisma jest prawdopodobnie możliwe, jeśli odnotowano to kancelaryjnie. Niestety, ze względu na trudności w prowadzeniu kwerend archiwalnych, związane z ograniczeniami spowodowanymi przez pandemię COVID-19, autorzy nie podjęli badań dokumentacji Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie.

<sup>13</sup> Franciszek Krzemiń-Ojak — kurator Okręgu Szkolnego Lubelskiego — zwracał uwagę na konieczność normatywnego uregulowania kwestii bibliotecznych i odnosił się przy tym do projektu ustawy z dnia 12 października 1919 roku o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi, przesyłając Resortowi Oświaty w załączniku odpis tego projektu. Na zakończenie stwierdził on: „Przedkładałam projekt w przekonaniu, że Resort doceni rolę książki zarówno w życiu jednostek[,] jak i życiu zbiorowym społeczeństwa i wydaniem dekretu w Lublinie, historycznej siedzibie demokratycznych Rządów, da wyraz zrozumienia potrzeb najszerzych warstw Narodu” (por. Pismo F. Krzemiń-Ojaka, 1944, s. 3). Dotarło ono do Resortu 22 września 1944 roku. Skądinąd wiadomo, że Krzemiń-Ojak nie cieszył się pełnym poparciem wojewódzkich władz partyjnych, co mogło mieć wpływ na brak odpowiedzi na jego apel (por. Zawadka, 2012, s. 31).

<sup>14</sup> Z niezrozumiałych przyczyn Diana Pietruch-Reizes (2013, s. 38) stwierdziła: „Jednym z pierwszych aktów prawnych uchwalonych po zakończeniu II wojny światowej był Dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi”. Można by się zgodzić z tą tezą, gdyby jej autorka dookreśliła, że ów dekret był jednym z pierwszych aktów prawnych dotyczących problematyki bibliotecznej wydanych w powojennej Polsce. Natomiast odnosząc się do całości działalności prawodawczej władz komunistycznych tuż po zakończeniu wojny, twierdzenie to jest nieuprawnione.

spolitej”, „Gazety Lubelskiej”, „Odrodzenia” i „Stańczyka”, najpierw należy omówić chronologicznie starszy z tekstów. Dokument Zieleniewskiego z 20 września opatrzony został tytułem odautorskim o następującym brzmieniu: „Wniosek w sprawie ochrony i zabezpieczenia bibliotecznych kompletów bieżących druków na terenie województwa lubelskiego”. Zatem sugeruje on, że treść pisma odnosi się do zabezpieczenia mającego dokonać się na określonym terenie, co nie było zresztą dziwne, skoro adresatem był przewodniczący WRN w Lublinie, a tym samym osoba władna do podejmowania działań na tymże terytorium. W swym liście Zieleniewski nie ogranicza się jednak wyłącznie do terenu województwa lubelskiego. Twierdził on bowiem, że: „Gdyby było rzeczą stwierdzoną, że i poza woj. lubelskim czynne są już zakłady drukarskie, zarządzenie powinno automatycznie być rozszerzone i poza województwo, gdzie centralizuje się obecnie polska działalność wydawnicza”. Może to sugerować, że wiedza Zieleniewskiego o podjęciu od drugiej połowy września 1944 roku pracy przez drukarnie wydające teksty w języku polskim ograniczała się jedynie do tego, co się działo na terenie województwa lubelskiego czy też jakiejś jego części. Co istotne, autor pisma nie odnosił się w tym przypadku do ściśle określonego obszaru, bo wskazywanie na ziemię znajdujące się na wschód od linii Curzona mogło być wówczas ryzykowne, tylko ograniczył się do wyznaczenia narodowego charakteru publikacji jako podstawowego kryterium gromadzenia egzemplarzy obowiązkowych poza terenem województwa lubelskiego, prawdopodobnie mając tutaj na myśli druki wydane w języku polskim.

Zieleniewski nie ograniczał się do stwierdzenia, że konieczne jest gromadzenie egzemplarzy obowiązkowych prasy, dookreślając, że do każdej biblioteki wojewódzkiej powinny być przekazywane również plakaty, odezwy i komunikaty. Pojmował zatem konieczność gromadzenia egzemplarzy obowiązkowych w szerokim zakresie, uznając dokumenty życia społecznego za równie istotne jak prasa<sup>15</sup>. Odnosząc się tak do prasy, jak i do druków ulotnych, twierdził, że są „to najwymowniejsze świadectwa i najistotniejsze dokumenty epokowego przełomu w tworzeniu niezniszczalnych zrębów Polski Wolnej i Demokratycznej”. Prezentował je więc jako swoisty nośnik wiedzy o tużpowojennej rzeczywistości, a ich rangę starał się wręcz uwznioślić. Motywacja, którą wyrażał, dobrze wpasowywała się w standardy komunistycznej propagandy o dziejowej roli nowej władzy.

Oczywiście Zieleniewski nie omieszczał wskazać własnego interesu w próbie zainteresowania rządzących problematyką konieczności zabezpieczenia egzemplarza obowiązkowego aktualnych druków. To właśnie kwestie osobiste zapewne były motorem napędzającym jego działania. Informował on przewodniczącego WRN

<sup>15</sup> Na marginesie można dodać, że w Lublinie gromadzenie dokumentów życia społecznego już w 1944 roku podjęła Biblioteka im. Łopacińskiego (Gwóźdź, 1981, s. 15).

w Lublinie, że jest gotów „służyć właściwym instytucjom administracyjnym radą i pomocą, jako długoletni bibliotekarz i bibliograf naukowy, w zakresie tej akcji, która będzie istotnie skuteczną[,] o ile uda się zgromadzić przynajmniej od 15 do 20 kompletów wszystkich druków polskich, jakie ukazały się dotąd i jakie będą nadal wytłaczane na terenie objętym lubelską władzą wojewódzką”. Zieleniewski próbował zatem skłonić władze wojewódzkie do podjęcia działań w celu wszczęcia akcji gromadzenia egzemplarzy obowiązkowych ukazujących się druków polskich oraz proponował swoją kandydaturę do realizowania albo nadzorowania tego przedsięwzięcia. Jego rzeczywistym celem było najprawdopodobniej stworzenie przez organy administracji wojewódzkiej nowego stanowiska, które miał nadzieję objąć<sup>16</sup>. Realizacja celu prywatnego nie przeszkadzała w jednoczesnej realizacji celu o znaczeniu społecznym, za który można uznać próbę zabezpieczenia (już we wczesnym okresie tworzenia się struktur władzy komunistycznej) kompletu od 15 do 20 egzemplarzy wszelkich ukazujących się wtedy druków polskich, by je później rozdysponować do bibliotek wojewódzkich<sup>17</sup>.

Odnosząc się do ważkości sprawy, trudno było uznać wniosek Zieleniewskiego za błahy. Nie jest pewne, czy miał on jednak jakikolwiek wpływ na podjęcie przez PKWN działań, czy może ten organ zajął się kwestią egzemplarzy obowiązkowych prasy niezależnie od omawianego pisma. Wiadomo przecież, że już 11 października 1944 roku naczelnik Wydziału Ogólnego i Personalnego PKWN Eustachy Kuroczko wystosował pismo adresowane zbiorczo do czterech redakcji prasowych: „Rzeczypospolitej”, „Gazety Lubelskiej”, „Odrodzenia” i „Stańczyka”. Wskazano w nim, że „W ramach normalizacji stosunków w dziedzinie bibliotekarstwa konieczne jest wznowienie obowiązku dostarczania egzemplarzy obowiązkowych wszelkich wydawanych obecnie druków”. Wznowienie to mogło się odnosić do dostarczania egzemplarzy obowiązkowych w myśl ustawy z dnia 18 marca 1932 roku o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliotecznych

<sup>16</sup> Administracja szczebla wojewódzkiego prawdopodobnie nie podjęła działań, by utworzyć stanowisko dla Zieleniewskiego. Uczyniła to jednak władza krajowa, bo wprowadzono funkcję kierownika Biblioteki KRN, którą tenże objął; por. przypis 6.

<sup>17</sup> Wniosek Zieleniewskiego nie odnosił się do rzeczywistości zastanej, ukształtowanej przez przebieg linii frontu, tylko do sytuacji przewidywanej, jaka miała nastąpić po definitywnym zakończeniu II wojny światowej. Jesienią 1944 roku tylko wschodnie tereny obecnej Polski nie znajdowały się pod okupacją niemiecką. Zieleniewski natomiast wnioskował o gromadzenie egzemplarzy obowiązkowych druków „dla każdej z istniejących już i wszystkich przyszłych bibliotek wojewódzkich w Rzeczypospolitej Polskiej”. Skoro postulował on gromadzenie od piętnastu do 20 egzemplarzy każdego druku i odnosił się do zbierania ich „dla każdej z istniejących już i wszystkich przyszłych bibliotek wojewódzkich w Rzeczypospolitej Polskiej”, to *de facto* informował jednocześnie o liczbie planowanych ówczesnie województw.



i urzędowej rejestracji (1932, s. 548–549; Biliński, 1991, s. 9; 2006, s. 121)<sup>18</sup>, a tym samym inicjować ponowne gromadzenie egzemplarzy naukowych (Gaberle, 1928, s. 9), jak również mogło dotyczyć egzemplarzy nadzorowych lub cenzurowych, stanowiąc kontynuację rzeczywistości wojennej<sup>19</sup>.

Skoro pismo Kuroczki ma charakter decyzji administracyjnej, to uznać można, że z chwilą jego dotarcia do wskazanych redakcji zainicjowana została w nich powojenna akcja gromadzenia egzemplarzy obowiązkowych druków dla bibliotek wojewódzkich. W tym przypadku tekst ten ma bardzo istotne znaczenie w badaniach nad wznowieniem w 1944 roku zbierania egzemplarzy obowiązkowych druków i jest istotny również dla dziejów bibliotekoznawstwa, tym bardziej że zazwyczaj za początek zainteresowania komunistów tą problematyką uznaje się dopiero rozporządzenie Ministerstwa Oświaty z 20 czerwca 1947 roku (s. 1084–1085; Biliński, 1991, s. 9; Biliński, 2006, s. 121; Birkenmajer, Kocowski, Trzynadłowski, 1971, kol. 652)<sup>20</sup>. W § 2 pkt 4 i 6 rozporządzenia Ministra Oświaty z dnia 20 czerwca 1947 roku, wydanego w porozumieniu z ministrami administracji publicznej, Ziemi Odzyskanych oraz kultury i sztuki w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji uznano między innymi, że Biblioteka Publiczna w Kielcach i Biblioteka im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie mają otrzymywać regionalne egzemplarze obowiązkowe. Biblioteka w Kielcach miała przyjmować druki z terenu województwa kieleckiego, a Biblioteka Łopacińskiego z terenu województwa lubelskiego (Gomoliszek, 2018, s. 226; Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 20 czerwca, 1947, s. 1084–1085; Ustawa z dnia 18 marca, 1932, s. 548–549)<sup>21</sup>. W przypadku wymienionych placówek było to *de facto* częściowe przywrócenie stanu, który wprowadzono zarządzeniem c.k. Jeneralnego Gubernatorstwa Wojskowego w Polsce z 24 sierpnia 1917 roku w sprawie gromadzenia i przekazywania przez komendy powiatowe terenów okupowanych przez wojska austro-węgierskie egzemplarzy obowiązkowych druków pięciu bibliotekom, w tym Bibliotece im. Łopacińskiego<sup>22</sup>.

<sup>18</sup> Stan prawny dotyczący problematyki egzemplarza obowiązkowego ustalony w dwudziestolecie międzywojennym trwał formalnie do 18 lipca 1968 roku (por. Brunka, 2011, s. 64), choć w okresie tużpowojennym podejmowano w tej kwestii działania prawodawcze.

<sup>19</sup> W czasie II wojny światowej obowiązek przekazania egzemplarza obowiązkowego związany był przede wszystkim z potrzebami cenzury okupacyjnej (por. Brunka, 2011, s. 64).

<sup>20</sup> Rozporządzenie z dnia 20 czerwca 1947 roku wydano na podstawie art. 3 ustawy z dnia 18 marca 1932 roku o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji (s. 548–549; Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 20 czerwca, 1947, s. 1084–1085).

<sup>21</sup> O otrzymywaniu egzemplarza obowiązkowego przez Bibliotekę Łopacińskiego od 1947 roku por. też Oczkowski, 1956, s. 310.

<sup>22</sup> Zgodnie z brzmieniem tego rozporządzenia egzemplarz obowiązkowy druków z terenów okupowanych w Polsce przez wojska austro-węgierskie przysługiwał nie tylko bibliotekom w Kielcach i Lublinie, ale także bibliotekom uniwersyteckim w Krakowie i we Lwowie oraz Bibliotece

Odnotować należy, w jaki sposób Kuroczko motywował w swoim piśmie wznowienie działania instytucji prawnej egzemplarza obowiązkowego. Twierdził on, że: „Resort Oświaty PKWN, mając na celu rozdział egzemplarzy obowiązkowych do odpowiednich księgozbiorów w miarę ich uruchomienia [...] zaleca przekazywanie do sekretariatu Resortu po 15 egzemplarzy każdego druku. Wszelkie wydawnictwa, które się, do dnia dzisiejszego ukazały, również muszą być w tej ilości dostarczone”. Tym samym liczba druków, które miano pozyskiwać w ramach instytucji egzemplarza obowiązkowego, była tożsama z minimalną liczbą wskazywaną w omawianym powyżej piśmie Zieleniewskiego z 20 września 1944 roku. Dlatego można przypuszczać, że sugestie wspomnianego bibliotekarza mogły zostać wzięte pod uwagę przez PKWN. Na dodatek uwzględniono również wniosek o konieczności gromadzenia w ramach instytucji egzemplarza obowiązkowego druków wydanych przed ukazaniem się decyzji administracyjnej o ich pozyskiwaniu (Pismo E. Kuroczki, 1944, s. 27), co również pokrywało się z wcześniejszą propozycją Zieleniewskiego. Hipoteza, że to za jego pośrednictwem PKWN zainteresował się problematyką egzemplarza obowiązkowego, wydaje się zatem wysoce prawdopodobna.

Redakcje, do których Kuroczko kierował omawiane pismo, wydały pierwsze numery swoich tytułów w następujących dniach: „Rzeczpospolita” — 23 lipca 1944 roku; „Gazeta Lubelska” — 3 sierpnia 1944 roku<sup>23</sup>; „Odrodzenie” — 3 września 1944 roku; „Stańczyk” — 25 września 1944 roku (Wolska, 1974, s. 65, 79, 94; Myśliński, 1988, s. 159). Nie były to oczywiście wszystkie czasopisma ukazujące się jesienią 1944 roku w Lublinie — w listopadzie wychodziło tam aż trzynaście tytułów prasowych (Sprawozdanie z działalności, 1976, s. 328–329)<sup>24</sup>.

Należy zauważyć, że występuje pewna zbieżność chronologiczna pomiędzy opisywanymi powyżej działaniami a aktywizacją środowiska bibliotekarzy lubelskich, bo w październiku 1944 roku powstał w Lublinie Związek Zawodowy Pracowników Bibliotekarskich i Księgarskich, który nazywano również Związkiem Zawodowym Bibliotekarzy, a 5 listopada tego samego roku odbyło się walne zebranie tegoż Związku, na którym powołany został Zarząd Główny (Smolarz, 1987, s. 8). Kiedy w PKWN podejmowano działania w celu gromadzenia egzemplarzy obowiązkowych ukazującej się wówczas prasy, uaktywniło się również środowisko bibliotekarskie. Odnosząc się do regulacji prawnych, należy wskazać,

Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie; por. Pismo Jeneralnego Gubernatorstwa, 1917, k. 114; Pismo B. Mańkowskiego, 1917, k. 119.

<sup>23</sup> Fragment strony tytułowej wzmiankowanego numeru „Gazety Lubelskiej” został wykorzystany w *Encyklopedii wiedzy o książce* do zilustrowania wyglądu stron tytułowych czasopism polskich (Birkenmajer, Kocowski, Trzynadłowski, 1971, kol. 455).

<sup>24</sup> Wszystkie z wymienionych w piśmie Kuroczki tytuły prasowe były wydawane także w listopadzie 1944 roku.

że w pierwszym powojennym akcie prawnym dotyczącym w miarę pełnych uregulowań bibliecznych zabrakło odniesienia do problematyki egzemplarza obowiązkowego. Dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi (1946, s. 291–295) nie zawierał wytycznych w tej kwestii (Gomoliszek, 2018, s. 225). W literaturze powszechny jest pogląd, że egzemplarz obowiązkowy, związany miejscem druku z danym regionem, trafiał do Biblioteki im. Hieronima Łopacińskiego od 1945 roku (Lech-Jabłońska, 2008, s. 96), więc omówione powyżej działania dotyczące zbierania egzemplarzy obowiązkowych prasy z października 1944 roku zostały zrealizowane dopiero w roku następnym. Twierdzenia te nie uwzględniają wytycznych zawartych w rozporządzeniu kierownika Resortu Oświaty, wydanym w porozumieniu z kierownikiem Resortu Administracji Publicznej z dnia 30 listopada 1944 roku o częściowej zmianie rozporządzenia ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z dnia 9 lutego 1934 roku w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliecznych i urzędowej rejestracji (1944, s. 120–121), które jest przeważnie niedostrzegane w badaniach nad początkami problematyki egzemplarza obowiązkowego w warunkach powojennej Polski. Określenie znaczenia tegoż aktu prawnego i wykonywanie zawartych w nim zaleceń wymagają podjęcia dodatkowych badań i odrębnego opracowania.

Na zakończenie należy uwzględnić kilka dodatkowych informacji dotyczących Kazimierza Zieleniewskiego, bo mają one wpływ na postrzeganie tegoż bibliotekarza i omawianej powyżej problematyki. Wyrażał on swe zainteresowania kwestiami bibliotecznymi w różnorodny sposób<sup>25</sup>. Przykładowo, opisując Pierwszą Wystawę i Targi Przemysłu Lubelszczyzny, które odbyły się w Lublinie pomiędzy 25 września a 14 października 1945 roku, Zieleniewski zwracał uwagę na eksponaty prezentowane przez cech introligatorski i dużą wartość wykonywanej przez introligatorów pracy<sup>26</sup>. Tym samym przedstawiał się na łamach prasy jako osoba zainteresowana różnymi problemami bibliotecznymi.

Odnosząc się do jego działalności bibliotekarskiej, nie można pominąć informacji, że prowadził on 21 października 1944 roku rozmowy z kierownikiem Resortu Oświaty PKWN, dotyczące „objęcia [przez niego — A.A., E.A.] stanowiska

<sup>25</sup> Przed podjęciem omawianej w niniejszym artykule działalności na rzecz przywrócenia przez władze komunistyczne funkcjonowania instytucji prawnej egzemplarza obowiązkowego Zieleniewski był redaktorem nieznanego nam tygodnika wydawanego przez PKWN w Zamościu (tę funkcję pełnił na pewno na początku września 1944 roku); por. Klukowski, 1990, s. 40; Klukowski, 2019, s. 63.

<sup>26</sup> Odnosząc się do cechu introligatorskiego, Zieleniewski twierdził w 1945 roku: „Za szybami witryny Cechu Introligatorów wystawione były poprawne wzory opraw książek bibliecznych, w płótno i półskórek. Okazuje się jednak, że ceny tych robót, a także nieodzownych zabiegów celem konserwowania druków, pozostają wciąż jeszcze wysokie” (por. Zieleniewski, 1945, s. 7).

Dyrektora Biblioteki im. H. Łopacińskiego w Lublinie”<sup>27</sup>. Nie udało mu się jednak uzyskać tej funkcji, bo jego kandydatura została odrzucona (Bieleń, 2005, s. 8; Pismo K. Zieleniewskiego, 1944b, s. 30, 41; Pismo Z. Pomianowskiego, 1944, s. 40)<sup>28</sup>. W korespondencji nawiązującej do tych rozmów wskazywał, że „wyjątkowe historyczne warunki wymagają wyposażenia tej Dyrekcji w specjalne atrybuty w zakresie ochrony i opieki nad wszystkimi zbiorami, które są tam zdeponowane oraz w najbliższym czasie powinny być tam ześrodkowane, w szczególności: egzemplarze obowiązkowe druków bieżących” (Pismo K. Zieleniewskiego, 1944b, s. 30, 41). Chodziło w tym przypadku zapewne nie tylko o włączenie do zbiorów Biblioteki im. Łopacińskiego egzemplarza obowiązkowego druków bieżących, ale również o dodatkowe gromadzenie w niej egzemplarzy obowiązkowych dla innych bibliotek, w tym tych z terenów wówczas znajdujących się jeszcze pod okupacją niemiecką. Problematyka egzemplarza obowiązkowego tym samym stała się elementem rozmów prowadzonych w związku z próbą objęcia przez Zieleniewskiego stanowiska dyrektora Biblioteki im. Hieronima Łopacińskiego<sup>29</sup>.

Bibliotekarz ten nie jest przedstawiany w tekstach źródłowych jako osoba o klarownych postawach. Jak twierdził Zygmunt Klukowski<sup>30</sup>, Zieleniewski w 1943 roku wpisał się na listę volksdeutschów. W *Dzienniku z lat okupacji* wspomniany bibliofil odnotował 12 lutego 1943 roku, że „Niemcy zapisują niektórych ludzi na Volksdeutschów [...]. Byli też i w cukrowni Klemensów. Zapisali tam kilka osób. Wielką dla wszystkich niespodzianką była postawa Zieleniewskiego, którego unikano, uważając za niezbyt pewnego. Nie chciał podpisać wniosku, dowodząc, że jest Polakiem, wreszcie podpisał, dodając, że czyni to pod przymusem. Wówczas Niemcy go spoliczkowali” (Klukowski, 1959, s. 318). Co prawda w przytoczonym tekście nie wymieniono imienia Zieleniewskiego, więc nie jest pewne, czy dotyczy on Kazimierza Zieleniewskiego, o którym jest mowa w ni-

<sup>27</sup> Zieleniewski w (zachowanej w kilku odpisach) korespondencji urzędowej twierdził: „W ślad za rozmową dzisiejszą w Resorcie Oświaty wyrażam zasadniczą zgodę na objęcie stanowiska Dyrektora Biblioteki im. Łopacińskiego w Lublinie” (por. Pismo K. Zieleniewskiego, 1944b, s. 30, 41).

<sup>28</sup> Na piśmie Zieleniewskiego, dotyczącym jego zgody na objęcie stanowiska dyrektora Biblioteki Łopacińskiego, zapisano: „Zaproponować stanowisko w Wydziale Bibliotecznym”. W tym samym piśmie Zieleniewski wspominał o Wydziale Bibliotecznym Resortu Oświaty, z czego można wnioskować, że propozycja odnosiła się prawdopodobnie do podjęcia pracy w Resorcie Oświaty PKWN. Wydział Biblieczny Resortu Oświaty wzmiankowany jest także w innym jego liście; por. Pismo K. Zieleniewskiego, 1944c, s. 37. Kazimierz Zieleniewski rzeczywiście podjął pracę w Resorcie Kultury i Sztuki PKWN, co potwierdza chociażby skierowanie go w charakterze pracownika tego Resortu do przeprowadzenia inwentaryzacji zbiorów przejętych (znacjonalizowanych) w Kozłowie; por. Pismo W. Rzymowskiego, 1944, s. 33.

<sup>29</sup> Dodatkowo Zieleniewski próbował się angażować w problematykę przejęcia księgozbiorów wileńskich (określaną mianem rewindykacji); por. Sprawozdanie K. Zieleniewskiego (1944).

<sup>30</sup> Biogram Zygmunta Klukowskiego, uwzględniający dane o jego księgozbiorze, por. Birkenmajer, Kocowski, Trzynadłowski, 1971, kol. 1173–1174.

niejszym artykule. Biorąc jednak pod uwagę, że Klukowski 15 stycznia 1940 roku wzmiankował o zatrudnieniu w cukrowni pracownika Urzędu Statystycznego w Warszawie, z zawodu bibliotekarza, Kazimierza Zieleniewskiego (Klukowski, 1959, s. 95), zasadne wydaje się utożsamienie wspomnianego człowieka z osobą podpisującą volkslistę.

Nie można również pominąć opinii Klukowskiego, wyrażonej w części dziennika dotyczącej okresu tużpowojennego. 14 sierpnia 1944 roku odnotował on między innymi, że Kazimierz Zieleniewski to: „osobnik b[ardzo] nieciekawý [...]. Poczynił różne nadużycia w cukrowni, za co go wydano, w sądzie grodzkim w Szczebrzeszynie miał sprawę za ordynarną kradzież” (Klukowski, 1990, s. 40; por. też: Klukowski, 2019, s. 63). Czytając tę charakterystykę Zieleniewskiego, można dojść do przekonania, że gdyby udało mu się uzyskać funkcję dyrektora Biblioteki im. Łopacińskiego, to jej księgozbiorowi groziłoby uszczuplenie i wówczas aktualne w przypadku tej instytucji mogłyby się stać słowa Bolesława Prusa odnoszące się do bibliotek Janowa Lubelskiego. Pisarz ten w 1877 roku twierdził w „Kronice Tygodniowej”, że jedną z chorób panujących w dziewiętnastowiecznym Janowie był „księgosusz w bibliotekach” (Albiniak, 2010, s. 59; Grychowski, 1974, s. 207; Prus, 1954, s. 38). Trudno sobie nawet wyobrazić sytuację, w której zbiory Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie mogłyby zostać „przetrzebione” za sprawą dopuszczenia do nich niewłaściwej osoby.

Oceniając działania Zieleniewskiego, należałoby chyba pokusić się o twierdzenie, że poszukując „cieplej posadki” na kierowniczym stanowisku bibliotecznym, umiejętnie wykorzystał on konieczność przywrócenia instytucji prawnej egzemplarza obowiązkowego. Cel prywatny brał tutaj górę nad celem pożytecznym społecznie. Z perspektywy czasu jednak należy patrzeć na działania Zieleniewskiego przez pryzmat ich skutku — prób zainteresowania formujących się władz komunistycznych problematyką egzemplarza obowiązkowego. W tym przypadku rolę tego człowieka należy ocenić pozytywnie.

## BIBLIOGRAFIA

### ŹRÓDŁA NIEPUBLIKOWANE

- „Na dzień Święta Książki Polskiej 3 i 4. XII. 1944 r.” Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (dalej: AAN, PKWN), XIV/22, 44–45.  
Pismo B. Bieruta (1944). Do kierownika Resortu Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia [PKWN], 14 XI 1944. [L.dz.] 748/II G, Biblioteka Sejmowa w Warszawie<sup>31</sup>.

<sup>31</sup> Wykorzystane w niniejszym opracowaniu materiały pochodzące ze zbiorów Biblioteki Sejmowej mają charakter kserokopii z oryginalnych dokumentów, w których nie wskazano miejsca ich przechowywania. Nie są one zinwentaryzowane w Bibliotece Sejmowej, przez co nie posiadają ani sygnatury, ani paginacji. Gromadzone są w tece dotyczącej historii tej instytucji.

- Pismo B. Mańkowskiego (1917). Do Zarządu Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie. L: 197/1, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie (dalej: BŁ), rkps 2963, t. I, k. 119–120.
- Pismo E. Kuroczki (1944). Do redakcji „Rzeczypospolitej”, „Gazety Lubelskiej”, „Odrodzenia” i „Stańczyka”, 11 października 1944. [Znak:] I-D-790/44, AAN, PKWN, XIV/22, s. 27.
- Pismo F. Krzemienia-Ojaka (1944). Do Resortu Oświaty w Lublinie 19 października 1944. Nr O.D. -785/44, AAN, PKWN, XIV/22, s. 3.
- Pismo Jeneralnego Gubernatorstwa Wojskowego w Polsce (1917). Do Biblioteki im. Łopacińskiego, 24 sierpnia 1917. Nr 5987/1917, BŁ, rkps 2963, t. I, k. 114–114v.
- Pismo K. Zieleniewskiego (1944a). Do Przewodniczącego WRN w Lublinie, 20 września 1944. AAN, PKWN, XIV/22, s. 28–29.
- Pismo K. Zieleniewskiego (1944b). Do Kierownika Resortu Oświaty [Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego], 21 października 1944. AAN, PKWN, XIV/22, s. 30–31, 41–42 (pismo zachowane w dwóch odpisach).
- Pismo K. Zieleniewskiego (1944c). Do Resortu Oświaty [PKWN] Wydział Biblioteczny, 26 października 1944. AAN, PKWN, XIV/22, s. 37.
- Pismo K. Zieleniewskiego (1951a). Do Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie, 18 czerwca 1951. Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie (dalej: KWPZPRL), sygn. 1192, s. 19.
- Pismo K. Zieleniewskiego (1951b). Do Rektora UMCS, 17 czerwca 1951. APL, KWPZPRL, sygn. 1192, s. 20–24.
- Pismo L. Kurowskiego (1944). Do BŁ, 28 listopada 1944. [L.dz.] 910.IIG/44, Biblioteka Sejmowa w Warszawie.
- Pismo o wyborze Wojewódzkiego Komitetu Bibliotecznego podczas plenarnego posiedzenia WRN w Lublinie, 14 kwietnia 1948. APL, Wojewódzka Rada Narodowa w Lublinie (dalej: WRNL), sygn. 709, s. 9, 10, 11 (dokument zachowany w trzech egzemplarzach).
- Pismo W. Rzymowskiego (1944). Do Zarządu Majątku Kozłówka (do rąk ob. Zalewskiej), 20 października 1944. L.P. 655/44, AAN, PKWN, XIV/22, s. 33.
- Pismo Z. Pomianowskiego (1944). Do K. Zieleniewskiego, 7 listopada 1944. Nr I-P-1498/44, AAN, PKWN, XIV/22, s. 40.
- Projekt planu pracy w Bibliotece KRN od 11.XI do 31.XII 10 listopada 1944. Biblioteka Sejmowa w Warszawie.
- Sprawozdanie K. Zieleniewskiego (1944) z pracy w okresie od 9 do 12 XI 1944. L.dz. 843.II G, Biblioteka Sejmowa w Warszawie.
- Wnioski Organizacyjne Komisji (ok. 1947), dokument niedatowany, wystawiony prawdopodobnie pod koniec 1947 roku. APL, WRNL, sygn. 709, k. 12–13.

## ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Klukowski, Z. (1990). *Dziennik 1944–1945*. Lublin: Oficyna Wydawnicza Fundacji „Solidarności” Regionu Środkowowschodniego.
- Klukowski, Z. (1959). *Dziennik z lat okupacji Zamojszczyzny (1939–1944)*. Lublin: Lubelska Spółdzielnia Wydawnicza.
- Klukowski, Z. (2019). *Dzienniki 1944–1954*. Zamość: Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej Okręg Zamość
- Sprawozdanie z działalności Miejskiej Rady Narodowej w Lublinie w listopadzie 1944 roku (1976). W: F. Cieślak, H. Gawarecki, M. Stankowa (wybór źródeł, wstęp, oprac.), *Lublin w dokumentach 1317–1967* (ss. 328–335). Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.

## AKTY PRAWNE

- Dekret z 17 kwietnia 1946 roku o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi (1946). Dz.U. z 1946 r. Nr 26, poz. 163, s. 291–295.
- Rozporządzenie Kierownika Resortu Oświaty, wydane w porozumieniu z Kierownikiem Resortu Administracji Publicznej z dnia 30 listopada 1944 roku o częściowej zmianie rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 lutego 1934 roku w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliecznych i urzędowej rejestracji (1944). Dz.U. z 1944 r. Nr 12, poz. 77, s. 120–121.
- Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 20 czerwca 1947 roku wydane w porozumieniu z Ministrami Administracji Publicznej, Ziem Odzyskanych oraz Kultury i Sztuki w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliecznych i urzędowej rejestracji (1947). Dz.U. z 1947 r. Nr 66, poz. 374, s. 1084–1085.
- Ustawa z dnia 18 marca 1932 roku o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliecznych i urzędowej rejestracji (1932). Dz.U. z 1932 r. Nr 33, poz. 347, s. 548–549.

## OPRACOWANIA

- Albiński, A. (2010). Peregrynacja interwyznaniowa Zamoyskich Ormian. W: M. Maciejewska, L. Graczyk (Red.), *Spis podróży. Polscy Ormianie, Ormianie w Polsce* (ss. 59–86). Bydgoszcz: Fundacja Ari Ari.
- Birkenmajer, A., Kocowski, B., Trzynałowski, J. (Red.). (1971). *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum.
- Bieleń, Z. (2005). Powojenne losy Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego (do połączenia z Miejską Biblioteką Publiczną w 1948 r.). *Bibliotekarz Lubelski*, 48, 7–25.
- Biliński, L. (2006). *Prawo biblieczne na co dzień*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Biliński, L. (1991). Przeszłość i przyszłość egzemplarza obowiązkowego dla bibliotek. *Poradnik Bibliotekarza*, 6, 9–12.
- Brunka, M. (2011). Kwestia egzemplarza obowiązkowego w praktyce prawodawczej II Rzeczypospolitej. *Acta Pomerania*, 3, 51–66.
- Caban, I. (1966). Lublin w okresie wyzwolenia (22–31 lipca 1944). *Rocznik Lubelski*, 9, s. 353–369.
- Chmielewski, W. (2005). Problemy w polityce oświatowej w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej. *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 47(3–4), 97–114.
- Dąbek, P. (1959). Wojewódzka Rada Narodowa w Lublinie 1944–1959. *Rocznik Lubelski*, 2, 53–78.
- Dąbrowska, E. (2012). Kulturowa rola egzemplarza obowiązkowego w Polsce. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, 62, 143–153.
- Dulian, R. (2007). Egzemplarz obowiązkowy. *Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych*, 1–2, 127–134.
- Figiel, G. (2017). 110 lat Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. *Bibliotekarz Lubelski*, 60, 9–30.
- Filipczak, T. (2015). *Kancelaria Sejmu i Rady Państwa oraz Archiwum w latach [1944]1952–1989*. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.
- Gaberle, E. (1928). *Egzemplarz obowiązkowy na ziemiach polskich dawniej i dziś z opracowanym zbiorem artykułów ustaw i rozporządzeń. Szkic historyczno-systematyczny*. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Głombiowski, K., Świderski, B., Więckowska, H. (Red.). (1976). *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo.
- Gomoliszek, J. (2018). Idea oraz prawne i faktyczne uwarunkowania funkcjonowania obowiązkowego egzemplarza bibliotecznego w Polsce. *Studia Prawnoustrojowe*, 42, 223–237.

- Grabowska, A. (1971). Struktura i praca biblioteki. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 23, 43–51.
- Grychowski, A. (1974). *Lublin i Lubelszczyzna w życiu i twórczości pisarzy polskich od średniowiecza do 1968 r.* Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Gwóźdź, M. (1981). Dokumenty życia społecznego w zbiorach Biblioteki im. H. Łopacińskiego, *Bibliotekarz Lubelski*, 26, 14–17.
- Kulisiewicz, W. (2019). Sto lat Biblioteki Sejmowej. Trwałość i nowoczesność. *Przegląd Sejmowy*, 5(154), 157–191.
- Lech-Jabłońska, B. (2008). Prace bibliograficzne w Bibliotece Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie — historia, organizacja. W: Z. Ciuruś et. al. (Red.), *Książki i historia. Księga Jubileuszowa ofiarowana dr. Zdzisławowi Bieleniowi z okazji 50-lecia nieprzerwanej pracy w Bibliotece im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie* (ss. 91–104). Lublin: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego.
- Majdański, P. (2018). Status prawny urzędu Wojewody Lubelskiego w latach 1944–1950. *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, 21, 347–364.
- Mocarski, Z. (1919). *O polskiej państwowej polityce bibliotecznej*, Lublin 1919 (odbitka z *Przewodnika Administracji Polskiej*, nr 1).
- Morsztynkiewiczowa, I. (1970). Centralna Biblioteka GUS i jej księgozbiór. *Wiadomości Statystyczne*, 15(6), 39–42.
- Myśliński, J. (1988). Prasa w Polsce Ludowej. W: J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, *Dzieje prasy polskiej* (ss. 152–202). Warszawa: Wydawnictwo Interpress.
- Oczkowski, S. (1957). Dzieje wystawy książki i exlibrisów w Lublinie. W: F. Araszkiewicz et. al. (Red.), *Hieronim Łopaciński i biblioteka jego imienia w Lublinie 1907–1957* (ss. 287–336). Lublin: Biblioteka im. H. Łopacińskiego.
- Pietruch-Reizes, D. (2013). Podstawy prawne funkcjonowania bibliotek i działalności informacyjnej. W: A. Tokarska (Red.), *Bibliotekarstwo* (ss. 33–65). Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Prus, B. (1954). *Kronika*, t. 3, oprac. Z. Szweykowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Siemion, L. (1964). Lipiec 1944 r. na Lubelszczyźnie. *Rocznik Lubelski*, 7, 167–194.
- Smolarz, J. (1987). Półwiecze organizacji bibliotekarskiej na Lubelszczyźnie 1935–1953. *Bibliotekarz Lubelski*, 118, 3–13.
- Wilczyńska, M. (1976). *Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (1944–1974)*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wolska, H. (1974). *Katalog czasopism lubelskich*. Lublin: Biblioteka im. H. Łopacińskiego.
- Zarzębski, T. (1985). *Polskie prawo biblioteczne 1773–1983. Katalog aktów normatywnych polskiego prawa bibliotecznego 1773–1983*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Zarzębski, T. (1990). *Polskie prawo biblioteczne 1773–1990*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Zawadka, K. (2012). Partia a oświata w latach 1949–1956 na przykładzie Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Lublinie. W: P. Gasztold-Señ, Ł. Kamiński (Red.), *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2011. Referaty* (ss. 31–41). Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej — Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Zieleniewski, K. (1945). Plon sztuki wśród fabrykantów. *Zdrój. Kultura — Życie — Sztuka*, 1(6), 7.
- Żbikowska-Migoń, A., Skalska-Zlat, M. (Red.). (2017). *Encyklopedia książki*, t. 1. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.



ANDRZEJ ALBINIAK

ELŻBIETA S. MONIKA ALBINIAK CSDP

## THE BEGINNINGS OF LEGAL DEPOSIT OF PRINTED MATERIALS DURING THE FIRST MONTHS OF FUNCTIONING OF THE POLISH COMMITTEE OF NATIONAL LIBERATION IN 1944

### Summary

Following the 1944 installation of the communist authorities in the Lubelskie region, the Ministry of Education for the Polish Committee of National Liberation undertook the problem of restoring the practice of legal deposit, in the areas liberated from German occupation. Kazimierz Zieleniewski, a candidate for the directorship of the Lopacinski Library in Lublin, most likely influenced the interest of the communist authorities in this particular issue. Although he was unsuccessful in obtaining this post, he did become the director of the National Council Library, which became the basis for the later Parliamentary Library. He attempted to impress upon the Regional Council in Lublin the necessity of obtaining legal deposits in post-war Poland. This aforementioned body in fact passed on Zieleniewski's correspondence to the Ministry of Education for the Polish Committee for National Liberation, and it was specifically PCNL which finally mandated that press agencies begin to transfer printed copies, and that the Lopacinski library should begin to collect advance copies, with the intent that these collections be eventually transferred to regional libraries in territories already liberated, and in the territories that in 1944 were planned additions to post-war Poland.

KEY WORDS: Legal Deposits, Lopacinski Library in Lublin, National Council Library in Lublin, Eustachy Koreczko, Kazimierz Zieleniewski, Polish Council for National Liberation